

Toespraak in de Amsterdamse Studentenekklisia op zondag 18 november 2007
door Alex van Ligten

De weg van Abram

1.

Een stem spreekt, een mens gaat op pad. Dat is de kern van het verhaal waar we vandaag mee openden. 'JHWH (Adonai) sprak tot Abram: Ga, jij.'

Abram - dat is lang geleden. De tijd van de aartsvaders wordt gesteld op 18 à 19 eeuwen voor Christus. Niemand van ons zal ernstig geobsedeerd worden door de vraag of er iemand 4000 jaar geleden de stem van God gehoord heeft. Je denkt: het zal wel. Of niet.

Maar de vraag of we nu die stem kunnen horen, en hoe dan, die vraag is er wel. Niet de vraag of alles ooit zo gebeurd ís, is wezenlijk. Maar wel de vraag of het kán gebeuren, vandaag, morgen.

Een stem spreekt, een mens gaat op pad. We horen het niet aan om wat te weten te komen over hoe ze heel vroeger geloofden, maar om te horen of er nu nog wel reden tot geloof is. Niet om van alles en nog wat te beweren over de stem die Abram hoorde, maar omdat we hopen dat die stem zo nu en dan, soms, even, ook voor ons te horen is. En om te horen hoe die 'weg van Abraham' dan gaat, en hoe dat met ons is.

2.

Een oud joods verhaal bij de roeping van Abram laat horen hoe hij niet van het een op het andere, bij het horen van een stem, vertrekt (door Karel Eykman briljant verteld in 'Woord voor woord Kinderbijbel, het Oude Testament', Zomer & Keuning Boeken Wageningen 1976, 9-11).

Aan het gehoor geven aan de roepstem gaat eindeloos wikken en wegen vooraf, onvrede met het bestaande, de wil om te veranderen maar eerst nog niet durven. Iemand zegt tegen je: 'Weet je wat je zou moeten doen...', maar dat sla je in de wind, zogenaamd. In de loop van de uren, dagen, maanden, jaren die volgen, blijft het bij je terugkeren, tot je eindelijk de stap zet. Je weet dat er iets moet veranderen, maar je wacht tot een goede kans zich aandient.

Of je wilt wel eens wat anders, een keer brengen in je bestaan, maar je hebt er eigenlijk geen goede reden voor. Vage gevoelens. Het kan zo triviaal zijn dat je verliefd raakt op een land waar je met vakantie bent geweest, of verliefd wórdt op een inwonster of inwoner van dat land. Je gedachten gaan zo sterk die kant uit dat je op zeker moment zelf die kant uitgaat.

In alle gevallen, of het door toeval, bijna-toeval, of meer gericht denken komt, zeggen mensen achteraf, als de stap in het onbekende een stap in de goede richting blijkt te zijn geweest: zo moest het gaan. Uit geluk over hun nieuwe leven, het onverwacht goede, de nieuwe kansen, zeggen ze: het is of God me hierheen heeft geleid. Dan pas. Achteraf.

Dat is vanuit onze betrekkelijke luxesituatie. Het kan ook anders en het gáát ook meestal anders. Als mensen geen bestaansmogelijkheden hebben in hun land, of

hun bestaan wordt bedreigd, door moordende bendes, door dictatuur. Ze vechten tegen hun neiging weg te gaan, maar de stem wordt steeds sterker: je kunt hier niet blijven. Je wordt gedood, en nog erger: je kinderen lopen gevaar. Roeping is niet iets vrooms, met engelenverschijningen, of stemmen vol echo: het is wakker liggen in de nacht, niet weten wat je moet, misschien wel tijden lang, maar in elk geval weten: zo moet het niet, het moet anders. En dan de knoop doorhakken.

3.

Het is vaak, net als bij Abram, beter weten waaruit je wordt wéggeroepen, dan definitief weten waarheen je geroepen wordt (Barnard). Abram komt uit de spraakverwarring van Babel, later ook nog uit Egypte, het land van de duisternis. Horen en zien is hem vergaan, zozegd (ontleend aan Willem Barnard, 'Bezig met Genesis, van ark tot altaar', Voorburg z.j., 85). Hij gaat de weg die zijn kindskinderen zullen gaan: uit de slavernij, uit de verdrukking, de vrijheid in. Niet heldhaftig, met vliegende vaandels en slaande trom. Een gang naar het onbekende land.

Je hoort dat het hier om méér gaat dan alleen je spullen pakken en ergens anders opnieuw beginnen. De gang van de verandering kan zich op één plaats afspelen, in jezelf, in hoe je tegen het leven aankijkt, tegen de mensen om je heen, hoe je de dingen ondergaat en erop reageert.

Je onvrede met het bestaande, je onrust over jouw rol in je eigen leven en in dat van anderen, kan maken dat je omgaat, anders wordt. Je ziet de ijlheid van het hebben van dingen, of je beseft dat je met je drukte, je bezigheden, je reizen, niet meer doet dan de tijd doden en je wilt de tijd niet langer doden... Je wilt de tijd leven. Je wilt dat jouw leven iets betekent.

'Geen vrede met het bestaande' is de titel van een bundel preken van Naastepad over het laatste bijbelboek, Openbaring. Het zou het motto van álle bijbelboeken kunnen zijn, te beginnen met Genesis: geen vrede met het bestaande.

4.

Kán het, je leven een nieuwe wending geven? Kan het lukken? In het Abramverhaal horen we dat. Eerst lukt het niet: Abrams vader Terach was al op pad gegaan, met Kanaän als doel voor ogen: 'Terach nam Abram en Lot en Sarai, en zij trokken uit, te zamen, uit Oer der Chaldeeën om te gaan naar het land Kanaän,' maar dan staat er: 'en zij kwamen tot Charan en daar vestigden zij zich' (Genesis 11:31). Eerste poging: gestrand.

Maar later trekken Abram, Saraï en Lot uit Charan, en dan staat er:

'Zij trokken weg om te gaan naar het land Kanaän en zij kwamen in het land Kanaän.' De mogelijkheid bestaat dus. De slaagkans wordt niet in percentages aangegeven, maar hij is er wel degelijk.

En daar moeten we de verandering ook zoeken. Niet in de omstandigheden, de gebeurtenissen. U weet wel dat alles wat er gebeurt historisch is. We leren wel niks van de geschiedenis, maar we leren van de tv en de krant wel dat we bewogen tijden meemaken. Van de zoveelste nederlaag van een afgegleden voetbalclub tot de zoveelste nietsbetekenende rijkelandentop horen we dat we

een historisch ogenblik beleven, dat er geschiedenis wordt geschreven. (Ze vroegen Ten Cate vlak voor zijn vertrek naar Londen hoe hij de geschiedenis wilde ingaan! Ten Cate! En deze moderne Julius Caesar, deze eigentijdse Maarschalk Montgomery gaf er natuurlijk ook antwoord op! Rommel is het.) Zelfs voor de grote, alle aandacht opeisende gebeurtenissen geldt dat hun effect op ons handelen nihil is, of hoogstens zeer beperkt. Iedereen roept elkaar trouw na dat na de aanslagen van 11 september 2002 alles voor iedereen totaal anders is geworden. Slechts enkelen wagen dat in twijfel te trekken. Voor het westen kan het mogelijk enige impact hebben, maar het grootste deel van de wereld heeft andere en grotere zorgen aan het hoofd. Ik weet ook niet of voor ons alles is veranderd, of we er zelf anders van zijn geworden. En of zo'n verandering dan iets betekent. Of veranderen op zich iets betekent als we er niet zelf voor hebben gekozen.

Je kijkt om je heen en je merkt dat de halve waarheden en de hele leugens onverdroten over ons worden uitgestort, in valse voorstellingen van zaken, vergoelijkingen, mooipraterijen. Beloftes van een veiliger wereld dankzij de westelijke zegeningen voor Irak en Afghanistan. In ons land gaat het weer de goede kant uit. Aantrekkende economie, de mensen besteden weer meer. Als het al klopt: wat een armoe om het daaraan af te meten... Hoeveel kun je je laten wijsmaken en hoelang hou je jezelf voor de gek?

Bij de weg van Abram begint het geloof. Het vertrouwen daarin dat het anders kan. Dat er leven is en voedsel, genoeg voor allen. Dat gerechtigheid en vrede geen zweefwoorden zijn, maar mogelijkheden voor deze wereld, voor ons en onze kinderen. Dat het onrecht valt te bestrijden. En er komen andere tijden. Daar zit 'm de omslag. Niet in de omstandigheden, de toestand in de wereld, maar in jou en in jouw bereidheid de omslag in je denken en doen te maken.

En daarom, via Abram, is ons geboden niet alleen onvrede met het bestaande te hebben, maar ook ongelof in het bestaande. 'Gods woord wil deze wereld omgekeerd'. En een mens kan een wending in zijn of haar leven brengen. Die mogelijkheid is je gegeven.

5.

Tot zover alles in orde. De stem roept, een mens gaat. Dat wij zo'n mens mogen zijn. Maar wij zijn gaan lezen op het moment dat het níet in orde blijkt. Want Abram is nog niet in dat beloofde land aangekomen of 'er geschiedt honger in dat land'. En de weg van Abraham voert naar Egypte, het land van de onderdrukking. Dat is in de bijbel altijd het eerste wat je mee hoort klinken als ze Egypte zeggen: daar waren wij slaven.

In de Hebreeuwse benaming voor Egypte, Mitsrajim, hoor je het woord voor angst meeklinken: het is een angstaanjagend, vreeswekkend land. Een heel groot Angstcomplex is het, daar langs de Nijl.

Dat verklaart ook Abrams vreemde handelwijze. Hij is bang. Hij móet er wel heen, want in het land dat God hem beloofd had, is de honger gekomen.

In Israëls geloofsverhalen is dit het aanhoudende beeld van geloven en vertrouwen: gáán, verder trekken, leren vertrouwen dat het goed komt.

Abram is uit Charan geroepen en naar het beloofde land gegaan, maar hij is er nog maar net, of er geschiedt hongersnood. Hij had rechtsomkeerts kunnen maken, mopperend dat het ook overal hetzelfde is, terug naar het oude bestaan. Maar hij kiest voor een andere afgang: 'Hij daalde af naar Mitsrajim-Egypte'. En hier vinden we de ene andere associatie die de bijbel bij het woord Mitsrajim, Angstland, Egypte, heeft: het mag dan het land van de boze onderdrukking zijn, op andere momenten is het ook het land waar je je behoud aan te danken hebt. Hier is het Abram die er de honger overleeft, verderop in Genesis worden Jozef en zijn broers er met hun vader Jakob gastvrij onthaald. En in het Mattheus-evangelie wordt het pasgeboren kind van Bethlehem, bedreigd door de boze koning, behouden doordat zijn ouders met hem in Egypte een onderduikadres vinden.

6.

In dat verhaal van Abram in Egypte gebeurt iets merkwaardigs - ja, er gebeurt van allerlei merkwaardigs, want onze aartsvader hantest er nogal raar in om, met dat gelieg over zijn vrouw die zijn zuster zou zijn - het soort leugens, die de problemen die je wilt vermijden, juist nog groter maken. Hij is bang dat ze hem als echtgenoot van Saraï zullen doden om vervolgens de wonderschone weduwe aan een Egyptische man te geven. En door zijn gedraai blijft hij nu wel leven, maar wordt Saraï doorgegeven aan de koning van het land, die Abram belooft met een uitbundige kudde kleinvee en rundvee, personeel en lastdieren. 's Lands wijs, 's lands eer, kun je denken, en dat denkt Abram kennelijk ook, want we horen hem nergens protesteren of zijn leugen om bestwil opbiechten. Egypte wordt, als een soort voorproefje van wat er in Exodus met de tien plagen zal gebeuren, getroffen door 'grote slagen', en dat zet de koning aan het denken. En nu komt het merkwaardige: ineens wordt in dit verhaal... de phárao de rechtvaardige. Niet Abram, de vader aller gelovigen, niet iemand uit het goede kamp, met de juiste overtuigingen en de waardevolle normen, maar de koning van het Angstland.

'Wat heb je gedaan?' vraagt hij. Het is dezelfde formulering die in de eerste hoofdstukken van Genesis door Gód gebruikt wordt, als Hij, eerst aan de mens die van de verboden vrucht in de tuin gegeten heeft, vraagt: 'Wat heb jij gedaan?' en een hoofdstuk verder, aan de mens die zijn broeder vermoord heeft, vraagt: 'Wat heb jij gedaan?'

De pharaon van Egypte stelt Abram de vraag die God de mens stelt. De vader aller gelovigen stelt de koning van het Angstland voor dezelfde vragen als waar de mens God voor stelt.

7.

Daar houden ze van in de bijbel: de boel precies omdraaien. Geen vrome verhaaltjes vertellen waarin de rechtvaardige (in dit geval Abram) alle ongelovige heidenen wel eens even de rechte leer voor zal houden, maar juist het tegenovergestelde.

En waarom houden ze daarvan? Omdat ze geen sluitende theorie pretenderen aan te bieden over wie er goed zijn en kwaad, maar omdat ze duidelijk willen maken dat het kan verspringen, verschuiven. Dat het goede en rechtvaardige niet in jouw handen is, permanent, als iets waarop je je kunt laten voorstaan, maar dat jij, met misschien al je verlangen naar zuiverheid en eerlijkheid, een hele levensgang te maken hebt om daarin te laten zien wat je waard bent. En wat je soms níet waard bent.

De vaderfiguur van joden, christenen en moslims, wordt op zijn weg naar het Angstland door angst bevangen en liegt de boel een beetje bij elkaar omdat hij denkt dat dat hem erdoorheen helpt.

Het zou dus prachtig passen in de joods-christelijke en zeker ook in de nabije joods-christelijke-moslimtraditie van ons land, dat wij mensen die hier komen, op de vlucht voor honger of geweld, op zoek naar een huis en een bestaan, niet straffen als ze uit angst liegen. Als we alle energie die nu nog gestopt wordt in hypocriete ambassadeberichten, in tendentieuze verhoren op de kantoren van de vreemdelingenpolitie en de IND, alle smerige afwijzingen van kwetsbare vrouwen en kinderen omdat ze hun geboortecte vergeten zijn mee te nemen uit de boesjboesj, (als we al die energie) nu eens richten op het herkennen en opsporen van mensensmokkelaars en vrouwenhandelaars, dan hoefden we ons minder te schamen voor ons land, en voor onszelf. Als we bange mensen hun leugens om bestwil niet met een rigide en dus verwerpelijk waarheidsbesef tegemoet zouden treden, dan stonden we meer en beter in de rijke traditie van onze aartsvader die, samen met zijn echtgenote, uit vrees de leugen verkoos boven de waarheid. Dat al die vrome christenen en oprechte liberalen en bezielde socialisten toch de hoge geestesadel van de pharao van Egypte mochten bereiken, een notoire heiden, maar een rechtvaardige.

Dankzij hem komt Abram weer op het rechte pad. Na onze lezing volgt de vrolijke zin: 'Zo ging Abram op uit Egypte'. Hij heeft niet alleen de honger, maar ook de nesten overleefd waar hij zichzelf en zijn vrouw ingewerkt had.

Dit is het geloofsgetuigenis van Israël van den beginne, dat er aan goeds en kwaads niets geërfd kan worden, dat je daarin geen zekerheden hebt, geen stellingen kunt betrekken. Dat 'God-met-ons' niet betekent dat wij nu eens en voorgoed het licht hebben gezien, gelijk hebben, en over anderen kunnen gloriëren. Maar dat het zich voltrekt door de eigen keuze die je maakt, om te gáán, om het te wagen met dit woord. Of niet. En dat jou veel vergeven wordt. Zoals jij ook anderen vergeeft. 'Hoe verder onze ogen reiken'. Zo moge het zijn.